

NAGY SÁNDOR

A SZERB FELKELÉS KIROBBANÁSA
1848 KORA NYARÁN
– EGY HATÁRŐRVIDÉKI KATONA-BÜROKRATA
SZEMÉVEL

Az Alduna vidékén pattanásig feszült helyzet uralkodott, s hamarosan kiújultak az összecsapások a magyar kormánycsapatok és a szerb felkelők között, amikor a konfliktus egyik legelső szenvedő alanya, Karlóca szabad katonai község menekült polgármestere, Wenzel Steiger hadbíró százados memorandumot nyújtott be a magyar hadügyminisztériumhoz, amelyben több íven keresztül taglalta a katasztrófához vezető fejleményeket: a szerb nemzeti mozgalom kibontakozását, a Katonai Határőrvidék közigazgatásának megrendülését, majd összeomlását.¹ A Budán, július 13-án keltezett emlékirat szerzője testközelbeli élményeket vethetett papírra: a márciusi forradalom kitörésekor még Zimony első embere volt, a magisztrátus ellen irányuló helyi zendülés nyomán azonban a karlócai polgármesterrel kényszerült posztot cserélni; új hivatalában még meg sem melegedett, amikor a május közepén Karlócán megtartott *narodni sabor*, majd az azt követően megalakuló szerb árnyékkormány, a fődobor (*glavni odbor*) tevékenysége fokozatosan ellehetetlenítette, végül pedig – a június 12-i karlócai ütközet alkalmával – állomáshelye elhagyására kényszerítette.

Az iromány mindazonáltal nem sok érdekességgel, legfeljebb – a kiemelések tanúsága szerint – néhány ismeretlen momentummal, szolgált a magyar kormány számára. Mészáros Lázár hadügyminiszter is, aki az aktát július 21-én a miniszterelnökséghez terjesztette fel, mindössze egyetlen passzusra hívta fel Batthyány Lajos figyelmét, amely a szerb felkelők között magukra hagyott határőrvidéki tisztek kilátástalan helyzetét ecsetelte.² Azonban, úgy tűnik, ez sem lágyította meg a kormányfő szívét, s a karlócai expolgármester

¹ Wenzel Steiger hadbíró százados, polgármester jelentése a magyar Hadügyminisztériumnak. Buda, 1848. július 13. MOL. H. 2. Miniszterelnökség, Országos Honvédelmi Bizottmány, Kormányzóelnökség iratai. 1848: 469. Eredeti tisztázat. – A továbbiakban, ha nem hivatkozunk kifejezetten a megfelelő forrásra, ebből a dokumentumból merítünk.

² Mészáros Lázár hadügyminiszter felterjesztése Batthyány Lajos miniszterelnöknek. Budapest, 1848. július 21. Uo.

terjedelmes írását egy lakonikus „Az iratok közé.” megjegyzés utasította az irattár mélyére.

Miért vesszük hát most megint elő, másfél évszázad múltán, Wenzel Steiger emlékiratát? Amint annak idején nem váltott ki nagy izgalmat magas rangú olvasóiban, úgy ma a negyvennyolcas forradalom és szabadságharc történetének művelőit sem kápráztatja el, amennyiben azok – mint rendesen – ‘ismeretlen adalékokat’, a korabeli eseményeket új megvilágításba helyező ‘tényeket’ remélnék közzétételétől. Ezúttal azonban a szóban forgó elbeszélés szoros értelemben vett *tartalma* helyett az elbeszélő azon, egyszerre tudatos és öntudatlan *stratégiájára* szeretnénk koncentrálni, amivel az emlékek rendszerezését és közvetítését végezte. Ezzel a végső soron természetes, a vele történetek megértését, illetve megérttetését célzó művelettel ugyanis az ‘esemény’, vagyis a szerb felkelés egyik kezdetleges olvasatát, értelmezését kínálta fel, amelyet korántsem haszontalan feleleveníteni, és a rivális értelmezések mellé helyezni – legyenek azok Steigeréhez hasonló kortárs produktumok avagy professzionális történetírói munkák.

WENZEL STEIGER HISTÓRIÁJA

Amit Wenzel Steiger emlékiratában előad, az lényegében – röviden és vélesen – a Rend felbomlásának története. „Az osztrák Katonai Határőrvidéken a pancsovaiak voltak az elsők, akik a törvényes rendet áthágták” – hangzik a memorandum felütése. „A példát követte Zimony” – folytatódik a történet, utalva az 1848. március 23-án kirobbant helyi zendülésre, amelyet csak katonai erővel tudtak megzabolázni. Az annak idején posztjáról letett polgármester szerint a fellépés mégsem volt elég erélyes: „a zimonyiakkal önkényeskedéseikért túl enyhén bántak, és ez a kétségkívül nyughatatlan, görögökből, rácokból, németekből és zsidókból összevegyített népséget csak még pimaszabbá tette.”

A szerző mindenestre szoros összefüggést látott a márciusi rendbontások és a szerb mozgalom zászlóbontása között, amelyet májusban immár Karlóca polgármestereként ért meg: az előadás minden átmenet nélkül folytatódik az utóbbihoz kapcsolódó eseményekkel. Továbbá Steiger nyilvánvalóan úgy vélte, hogy a később kirobbanó konfliktust alapvetően kétes egzisztenciák és gyanús elemek – forrófejű fiatalok, diákok, írástudók, szerbiai idegenek, külföldi ügynökök – mesterségesen idézték elő. Így a tüzet szító fanatikusok tevékenységét elbeszélésében a tisztos polgárok, az egyszerű határőrök békés magatar-

tásával ellenpontozza: a karlócaiakat „f. é. május 2-i megjelenésemkor nyugodtnak, dolgoznak találtam, s nagyon kevés kivétellel nem foglalkoztak a politikával.” (Hasonlóképpen jár el egyébként a konkrét szereplőkkel is: a hangadó Đorđe Stratimirović-tyal szemben lépten-nyomon Josif Rajačić érsek megfontoltságát, a szélsőségeket kordában tartani igyekvő, óvatos politikáját emeli ki.) Ezt illető véleményét írása végén kifejezett formában rögzíti: „Nagy kár azokért a határőrökért és provincialistákért, akik részben nem önként csatlakoztak ehhez a rögtönzött hadsereghez, s akiket papok, kereskedők, ügyvédek, diákok és képzett tudósok vezettek félre, sőt kényszerítettek fenyegetéssel részvételre.“

A felfordulás igazi áldozatai azonban – a békevágyó alattvalók, a szerbekkel szembeszálló más nemzetiségű lakosok, a megtévesztett szerb polgárok és határőrök mellett – természetesen a felkelők elsődleges célpontjai, a Rend őrei, az államot szolgáló határőrvidéki hivatalnokok, katonatisztek, akik közé Wenzel Steiger is tartozott, s akiknek sorsában maga is osztozott: „a hatóságok, a tisztek és tisztviselők helyzete, akiket az a szerencsétlenség ért, hogy e zavarok és különösképpen ezek fészkében kénytelenek szolgálni, pokoli kínokat tartogat.“ – hívja fel a figyelmet a szerző, majd röviddel alább rátér a lényegre – „Egyébiránt a katonai határőrvidéki tiszt, különösen pedig a katonai határőrvidéki hivatalnok, a dolgok újabb állásánál fogva, maga sem tudja, vajon önfeláldozásáért és a zaklatásokért cserében van-e biztos jövője s miféle, mire is számíthat voltaképpen, ami, mivel ő is csak ember, szerfelett elcsüggeszti.“

AZ ELBESZÉLÉS KONTEXTUSA

Nos, egyáltalán nem meglepő, hogy a címzettek körében a karlócai polgármester irománya nem keltett nagy feltűnést. A magyar minisztérium tagjainak egyrészt aligha volt szemernyi kételye azzal kapcsolatban, hogy az, ami az Alduna mentén történik, a törvényes rend áthágása, s hogy ennél a forrongó ‘népet’, amelyet maguk is boldogítani kívántak, csupán egy maréknyi kisebbség hangolta a megszilárdítani kívánt új rezsim ellen. Steiger értelmezése ezen a ponton gyakorlatilag teljesen megfelelt a pest-budai kormányzat eseményekről alkotott elképzelésének, legfeljebb csak újabb – nem túl jelentős – információkkal egészíthette ki – erősíthette meg azt.

Másrészt, ami itt sokkal érdekesebb, s ami vélhetően az írás mellőzését eredményezte, az a határőrvidéki tisztek és tisztviselők szerepének megítélését illetően tetten érhető, lappangó ellentét. Steiger a memorandum végszavá-

ban egyértelműen a szerb felkelés szenvedő alanyaiként ábrázolja magát és kollégáit, akiknek „vad, a biztosított szabadságokat teljesen hamis nézőpontból megítélő, és különböző színjátékokkal egyfajta örületbe kergetett emberekkel van dolguk.” Mészáros Lázár hadügyminiszterben, úgy tűnik, némi empátia ébredt, mert – mint említettük – a kormányfő figyelmébe ajánlotta a panaszos sorokat. Nem véletlen azonban, hogy ennek ellenére az ügyben aztán semmiféle intézkedés nem történt. Bár Mészárosnak, mint császári-királyi katonatisztnak s egy olyan minisztérium tagjának, amelynek legitimitásához sok kollégája szemében – enyhén szólva – kétség fért, volt érzéke ahhoz, hogy az emlékiratban felidézett szituációkba beleélje magát, minisztertársai az állam határőrvidéki szolgálói iránt már vajmi kevés megértést tanúsíthattak. A *Militärgrænze*, amely eladdig a bécsi Udvari Haditanács alá tartozott, a maga zömmel idegenajkú népességével s rendkívüli katonai potenciáljával, 1848 tavaszán közvetlen, nyílt fenyegetést jelentett a magyar törekvésekkel szemben; s azt később csak több hónapig tartó politikai huzavona után sikerült formálisan – ténylegesen csupán, jórészt átmenetileg, az erdélyi vidék és az oláh-bánsági ezred tekintetében – a megalakuló magyar kormány fennhatósága alá vonni. Eközben szinte folyamatosan futottak be Pest-Budára a minisztériális közegek felháborodott jelentései a 'katonaság' rossz szelleméről, a magyar kormány iránti burkolt vagy nyílt ellenszenvéről, állítólagos cselszövéseiről. Nem csoda tehát, hogy innen nézve, a horvátok ellenszegülése után, a szerbek fegyveres felkelése is összefüggéni látszott a *schwarzgelb* 'reakcióval', amelyet ebben az esetben mindenekelőtt a határőrvidéki katonák, tisztviselők testesítettek meg.³

És valóban, még Wenzel Steiger is, aki elbeszélésében nyilvánvalóan, saját érdekében, kerüli a kényes pontokat, és a közjogi kérdésben nem nyilvánít véleményt, olykor elragadtatja magát, s elismerően utal a szerb nemzeti mozgalom lojális megnyilvánulásaira. Ezek szerint bár a szerbek Magyarország területét megcsonkítani tervezték, aközben derék alattvalóként 'az osztrák császári házhoz hűnek' kívántak maradni; máshelyütt: a karlócai gyűlésen

³ Minderre jó példa az 1848. július 11-i verseci ütközet alkalmával elfogott szerb vezérek ellen lefolytatott rögtönítélő eljárás, amelyet a kormány is élénk figyelemmel követett, s amely – Vukovics Sebő kormánybiztos megfogalmazásában – „a lázadók és a bécsi kormány közötti egyetértés titkaiból sokat tárt fel”. *Vukovics Sebő emlékiratai Magyarországon való bujdosása és száműzetésének idejéből*. S. a. r.: Bessenyei Ferenc. Bp., 1894. 251. Az eljárásra, amely egyébként éppen akkor folyt, amikor Steiger Budán memorandumát szerkesztette: Nagy Sándor: Statáriális eljárás Dimitrije Stanimirović és Naum Kojija ellen 1848 júliusában. Adalékok a délvidéki szerb felkelés kirobbanásának történetéhez. *Fons* 1999. 1-2. 131-177.

egy-egy szónokok dicséretesen az 'Ausztria iránti ragaszkodásról' is megemlékeztek. Mindezen kitételek, noha az emlékirat egyértelműen a rendbontók felülkerekedését hangsúlyozza, csak táplálhatták a szerző újdonsült kenyéradója, a magyar kormányzat mélységes gyanakvását, s alighanem megerősítették a határőrvidéki államszolgák és a pártütők közötti összejárásról alkotott elképzelést.

HATÁRŐRVIDÉKI TISZTEK A SZERB FELKELÉSRŐL

Az irományt kezébe vevő, pusztán igaz-hamis dimenzióban gondolkodó történész könnyen minősíthetné 'hiteltelennek' Steiger önkéntelen 'védekezését', hiszen a földönfutóvá vált karlócai polgármester előadását nyilvánvalóan erősen befolyásolta az a tény, hogy a magyar kormányhoz folyamodott támogatásért, bizonyára saját anyagi nehézségeinek enyhítése végett is.⁴ Azonban számos sorstársa, aki beszámolóját többnyire éppenséggel nem Pest-Budára küldte, hanem a bécsi Hadügyminisztériumhoz címezte, s ekként nem is rejtette véka alá általában véve lesújtó nézeteit a magyar törekvésekkel kapcsolatban, hasonlóképpen ítélte meg az eseményeket, és szerkesztette meg elbeszélését.

Így a szlavóniai Vinkovcára menekült pancsovai dandárparancsnok, Karl von Roth vezérőrnagy – aki az ősszel majd egy hadoszlop élén támad Magyarországot ellen – 1848. augusztus 9-én kelt terjedelmes jelentésében 'forradalmi mozgalomként' bélyegezte meg a szerb felkelést, amely eszerint az Ausztriától való elszakadást, s egy szerb birodalom megteremtését célozta.⁵ Roth részletesen beszámolt a felkelők terrorjáról a katolikus vallású, illetőleg más nemzetiségű – német, román, szlovák, magyar – lakossággal szemben; egyúttal Bécs közbenjárását szorgalmazta a német- és illír-bánsági ezred tisztikara érdekében, amelynek tagjait, mivel a felkelőkhöz való csatlakozást kereken megtagadták, állandó támadások érték, a táborig tiszteket Zimonyba hurcolták, az odoborok alá kényszerített közigazgatási tisztek egy részét pedig eltávozásra készítették.

⁴ Ő maga említi, hogy a szerb lázadók csak Albert Nugent gróf horvát báni biztos közbenjárására engedték el feleségét, a legszükségesebb holmikkal: „minden egyéb ingóságomat, amelyet a Katonai Határőrvidéken teljesített 25 éves szolgálatom alatt elég nagy fáradsággal szereztem, visszatartották Karlócán.”

⁵ Roth vezérőrnagy jelentése a bécsi Hadügyminisztériumnak. Vinkovce, 1848. augusztus 9. ÖStA KA KM Pr.R. 1848. MK-Akten 4199. Német tiszttáza. Jelentéktelen kihagyással, valószínűleg éppen a nagyszerb törekvések kiemelése miatt, közli: Thim József II. 606-610.

A pétervárad ezred előbb Szerbiába, majd ugyancsak Szlavóniába menekült vezetői, Daniel Rastich ezredes, és Cyril Hallavanya alezredes, augusztus 3-án Vinkovcén,⁶ valamint utóbbi augusztus legvégén, a horvátországi Petrinján készítette el részletes jelentését⁷ az eseményekről. A szerb származású Hallavanya alezredes 113 oldalon keresztül taglalta a történeteket, amelyek nyomán a hatalmat a katonai igazgatás reprezentánsaitól a szerb főodbor vette át, kiemelve az ezred tisztikarának kálváriáját (a felkelők őt magát is inzultálták, életveszélyesen megfenyegették, amibe június derekán belebetegedett). Rastich – aki egyébként később dandárnok lesz Jellačić, illetve Windisch-Grätz seregében – a pétervárad ezred 'teljes feloszlásaként' értékelte a fejleményeket, s 'tökéletes anarchiaként' az ennek következtében kialakult helyzetet.⁸

A Steigerhez hasonlóan magyar oldalra sodródó – ott ellenben ki is tartó – Franz Maderspach százados, akinek a maga számára, mint nyugalmazott katonatisztnak, nem kellett mentségeket keresnie, 1848. július 19-én, a lázadók által fenyegetett Fehértemplomról Mészáros hadügyminiszterhez intézett jelentésében⁹ érzékletesen az Itáliában harcoló csapattisztekével hasonlítja össze az illír-bánsági ezredkörzetben maradt tisztek helyzetét: „A tábori zászlóalj tisztjei hű és engedelmes legénységük élén állnak, nyílt harcban az ismert ellenséggel szemben, aki elesik, minden derék katona által irigyelt halált hal a becsület mezején. A tartalék zászlóalj tisztjei ezzel szemben elhagyatottak, alárendeltjeik körében, akik törvényenkívüli lázadókká váltak, nem csak óránként orgyilkos kéztől fenyegetve, de folyton ama gyalázatos veszélynek kitéve, hogy megkötözve, mint egy aljas bűnözőt, a magát komiténak nevező hordárhoz, Pancsovára vagy Karlócára hurcolják, ahogy az már 5 tiszttel előfordult.”

⁶ Daniel Rastich ezredes jelentése a cs. kir. hadügyminisztériumnak. Vinkovce, 1848. augusztus 3. ÖStA KA KM Pr.R. 1848.) MK-Akten 4240. Német tisztázat. Töredékesen közli: Thim József II. 591-592.

⁷ Cyril Hallavanya alezredes jelentése a cs. kir. hadügyminisztériumnak. Petrinja, 1848. augusztus 31. ÖStA KA KM Pr.R. 1848. MK-Akten 5692. Német tisztázat.

⁸ Minkettőt közli Nagy Sándor: Forradalom a pétervárad határőrezredbe. Cyrill Hallavanya alezredes és Daniel Rastich ezredes emlékirata a délvidéki szerb felkelés kirobbanásáról 1848 május-júliusában. Fons, 2004/1. 79-185.

⁹ Franz Maderspach százados jelentése a magyar Hadügyminisztériumnak. Fehértemplom, 1848. július 19. MOL H.75. Hadügyminisztérium. Általános iratok. 1848: 4117. Német tisztázat.

A SZERB FELKELÉS ÉS A TÖRTÉNÉSZEK – 'NEGYVENNYOLCAS' EMLÉKEZETEK

Mire jó hát Wenzel Steiger – és bajtársai hasonlóképpen elbeszél – históriája, hogyan lehet vagy érdemes kezelni? A jelentősnek vélt, nagy 'összefüggéseket' 'feltáró' narratívák, amelyet például a szerb vezetésű délszláv egységet *posteriori* – Trianon után – vizionáló Thim József máig hatóan alkotott, rendszerint vázukat eldobva, egyszerű 'forrásként' kebelezik be ezeket a történeteket.¹⁰ A másik megoldás a szövegek autonómiájának maradéktalan tiszteletben tartása: a forráskiadás, amely egyébként az utóbbi két-három évtizedben a 'negyvennyolcas' dokumentumok, naplók, emlékiratok vonatkozásában örvendetesen fellendült. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a történész, akár egy erőteljesen megformált koncepció keretében is, ne tudná egymás mellé helyezve, ha tetszik: szembe-ítve megjeleníteni a különböző, adott esetben rég elfelejtett kortárs értelmezéseket. Tovább menve: enélkül bármilyen történetírói koncepció – itt nehéz más megfelelő szót találni – szegényes marad.

Másfelől – mindenekelőtt – a történészi látószög megváltoztatásáról van szó. Benda Gyula közel egy évtizede már felhívta a figyelmet a névtelen kiseberek által papírra vetett 'negyvennyolcas' visszaemlékezések, a megélt-megtapasztalt történelem monumentumai, társadalomtörténeti jelentőségére.¹¹ Ugyanígy a politika- és hadtörténet művelői számára is lehetséges és kívánatos volna az események 'alulnézetből' történő, az egyes szereplők, csoportok eltérő élményeit, tapasztalatait, emlékeit, értelmezéseit – emlékezeteit – felmutató megközelítése.¹² Ekként a szóban forgó, a határőrvidéki katonai igazgatás képviselői által keletkeztetett írások is egy letűnt kollektív tapasztalatot tükröznek, ami sajátos, mondhatni: emberi léptékű optikát kínál az arra érzékeny történészek számára.

Úgy gondoljuk tehát, hogy bár a karlócai polgármester és társai, akik át- és túlélték a szerb felkelés kibontakozását, nyilvánvalóan nem mondják el, „mi-

¹⁰ A hivatkozott esetben éppenséggel ugyan egyúttal forráskiadásról is szó van, a történetírói koncepció azonban – amint például Roth és Rastich jelentéseinek Thim József általi publikálásánál is látható – a források válogatására, közlésére is jócskán rányomta bélyegét.

¹¹ „*Naplójegyzetei Krasznay Péter kemecsei lakosnak...*” *Visszaemlékezések 1830–1861*. A bevezetőt írta és a névmutatót összeállította: Benda Gyula. Bp., 1998. 7-20. – A névtelen szereplők (pl. Major István, Garzó Imre, Büttner Emil, Mátray Gábor, Karsa Ferenc, László Elek, Wass Pál) emlékiratainak kiadása természetesen már jóval korábban, az 1970-es évektől megkezdődött.

¹² Példaként említhető a már klasszikussá vált: John Keegan: *The Face of Battle*. London, 1975. Magyarul ld. John Keegan: *A csata arca. A közkatonák háborúja 1415–1976. Agincourt, Waterloo és a Somme*. Fordította Kőrös László. Bp., 2000.

ként történt az valójában“, annak, amit elmondanak mégis helye lehet; helye van a történelmi konstrukciókban. Amint helye van a felkelést kirobbantó szerb nacionalisták beszámolóinak, helye van (volna) – a nyomot maguk után nem hagyó szereplők szóra bírása külön problémát jelent – a falvaikat, templomaikat, családjaikat védelmező szerb határőrök, avagy a felkelők által megfélemlített, elpusztított német, sokác, román, magyar, szlovák falvak lakossága emlékeinek, s helye van végül a magyar oldalon harcolók tapasztalatainak is. Ekként talán, ha nem is hidalhatók át az eltérő emlékezetek között tátongó szakadékok – az ezt célzó törekvések véleményünk szerint a történetírás zsákutcájába torkollnak – legalább megérthető, miért és miként keletkeztek.

BUDA, 1848. JÚLIUS 13:

WENZEL STEIGER¹³ HADBÍRÓ SZÁZADOS, KARLÓCAI POLGÁRMESTER JELENTÉSE
A MAGYAR HADÜGYMINISZTERIUMNAK¹⁴

Hohes königlich ungarisches Kriegsministerium!

In der oesterreichischen Militair Gränze waren es die Pancsovaer¹⁵ zuerst, welche aus der gesetzlichen Ordnung tratten, und am 22-t März I[aufende] J[ahr] ihren Magistrat theilweise absetzten, ja sogar zwei Beamte mißhandelten. Dem Beispiele folgte Semlin¹⁶, wo ich seit März 845 Bürgermeister war, am 23-te dicti dadurch, daß mehrere angesehene Bürger u[nd] Handelsleute die Tagelöhner besoffen machten, und auf Verlangen der Leztern beynahe alle Pachtgefälle aufhoben und sich zu sonstigen ungesetzlichen Aenderungen anschikten.

¹³ Wenzel Steiger személyéről annyit tudunk, hogy a csehországi Stroindnitzban, 1796-ban született; 1820-1823 között jogász gyakornok, majd 1823-tól kezdve szindikusként, illetve hadbíróként szolgált Pancsován, Fehértemplomon, illetve az illír-, s a német-bánsági határőrezredben. 1844-ben nevezték ki Zimony polgármesterévé, amely tulajdonképpen a katonai karrier végállomását jelentette, mivel – az ekkor készült orvosi szakvélemény szerint – magas vérnyomással, súlyfelesleggel, gyomorbántalmakkal küszködött, s hallása is gyenge volt. Az ehhez kapcsolódó akta: ÖStA KA Hofkriegsrat. Department B 1844: 11-63.

¹⁴ A szöveget eredeti, német nyelven, betűhív átírásban közöljük, aláhúzással feltüntetve azokat a kiemeléseket is, amelyeket vagy a szerző, vagy – valószínűleg – a hadügyminisztériumi referens eszközölt. A rövidítéseket szögletes zárójelben oldottuk fel (hasonlóképpen jártunk el a nyilvánvaló betűelhagyások pótlásánál).

¹⁵ Pancsova szabad katonai község a német-bánsági határőrezred területén. Ma: Pančevo (Szerbia).

¹⁶ Zimony szabad katonai község a pétervárad határőrezred területén. Ma: Zemun, Belgrád külvárosaként (Szerbia).

Den folgenden Tag ließ ich alle Kanzleien sperren, und stellte die Magistratsamtirung bis auf weitem höhere Befehl deßwegen ein, weil sich die Gemeinde Semlin selbst außer dem Gesetz gestellt hat, und keine Kräfte da waren, um mit guten Erfolg Widerstand zu leisten.

Der Herr Landes Commandirende¹⁷ schickte jedoch gleich das nöthige Militair nach Semlin dann den Herrn Obersten Rastics¹⁸, der mit den Semliner Mil[itär] Comandanten General Major von Ungerhofer¹⁹ den Magistrat wieder zu amtiren und die Gemeinde angewiesen hat, ihre Bitten u[nd] Beschwerden im zuständigen Wege vorzutragen. Diese Gemeinde hat auch drei Deputirte nach Wien abgesendet, was diese dort ausgerichtet haben, ist mir nicht bekannt, weil ich auf mein Gesuch um Urlaub u[nd] Uibersetzung zu einer andern Dienstesleistung mit I-t May I[aufende] J[ahr] nach Karlowitz²⁰ tran[s]ferirt wurde.

Mein Erachtens hat man die Semliner für ihre Eigenmächtigkeiten zu gelind behandelt, und dieses ohnehin unruhige aus Grichen, Raizen und Deutschen und Juden gemischte Volk erst recht kek gemacht. Wenn hätte bei näheren Erhebung des Sachverhaltes wenigstens entdekt, daß die Illyrier oder wie sich lieber nennen die Serben zu Semlin sogar den Hirngespinnste huldigten, sich mit Serbien zu vereinigen, Bosnien zu erobern, das Temesvarer Banat die Comitatie Bacs u[nd] Baranya zu requiren, und dabey dem oesterreichischen Kaiserhause treu zu bleiben.

Um Ostern war der Herr Erzbischof Rajasits²¹ nach Karlowitz heimgekehrt.

Es stand nicht lange an als man zu Semlin vernahm, daß aus Neusatz²² (wo die früher bey den Illyriern in ungarischer Sprache geführten Tauf Frau u[nd] Todten-Matrikeln verbrannt wurden) mehrere tausend Menschen mit illyrischen Fahnen nach Karlowitz kamen, den Erzbischof nöthigten zu ihnen in Hof seiner Wohnung herabzukommen, wo sie ihm Vorwürfe über sein Benehmen am Landtage machten, und ihn nöthigten, daß er zu dem angeordnet gewesenen Nationalkongreße eine Vorbereitungs Versamlung auf den 13-t May I[aufende] J[ahr] neuen Styls zu Neusatz bestimme. Den sichern Vernehmen nach mußte der Herr Erzbischof seine Zusage beschwören.

¹⁷ Hrabovszky János báró altábornagy, szlavón-szerémségi főhadparancsnok.

¹⁸ Daniel Rastich ezredes, a pétervárad határőrezred parancsnoka.

¹⁹ Maximillian von Ungerhofer vezérőrnagy, zimonyi katonai parancsnok.

²⁰ Karlóca szabad katonai község a pétervárad határőrezred területén. Ma: Sremski Karlovci (Szerbia).

²¹ Josif Rajačić karlócai érsek-metropolita. A karlócai nemzeti gyűlés 1848. május 13-án patriarchává választja.

²² Újvidék szabad királyi város Bács megyében. Ma: Novi Sad (Szerbia).

Den Neusatzern kamen nun viele illyrische Gemeinden darunter auch die Semliner nach, welche in großer Anzahl mit Fahnen, Musik und vieler Lärmen sich nach Karlowitz begaben. Schon damals begann das Unglück der Karlowitzer denn gerade nach ihren Einzug, vernichtete aus Unvorsichtigkeit entstandenes Feuer sieben der besten Wohnhäuser. Die blutarmen Karlowitzer fand ich bey meiner Ankunft am 2-te May 1[aufende] J[ahr] ruhig, sehr arbeitsam, und mit gar weniger Ausnahme sich nicht um die Politik kümmernd. Schon damals bangte mir vor den Folgen der auf den 13-t May 1[aufende] J[ahr] angesagten Vorversammlung um so mehr, wenn solche zu Karlowitz abgehalten werden sollte, denn es war leicht vorauszusehen, daß es bey den Tageswirren, in dieser Vorversammlung sich weniger um Kirchen u[nd] Schulsachen als um politische Fragen handeln würde, unterdessen mußte man doch voraussetzen, daß der Herr Erzbischoff sein Ansehen zu behaupten, und die Versammlung mit aller Umsicht leiten und Mißgriffe unmöglich machen werde.

Zum wahren Unglück für Karlowitz wurde kurz vor den 13-te May 1[aufende] J[ahr] zu Neusatz das Standrecht publizirt. Um diese Zeit hatten sich Deputirte der g[riechisch] n[icht] u[n]ierten Glaubensgenossen von Agram²³ angefangen bis zu Orsova²⁴ herab zu Karlowitz bey dem Herrn Erzbischof in zahlreicher Begleitung eingefunden. Die Semliner brachten einen Haufen bewaffneter jungen Leute aus Serbien mit, ich bemerkte auch serbische Beamte die früher oesterreichische Unterthanen waren, den alten Erzpriester Nenadovich²⁵ und den Senator Suban²⁶ aus Belgrad, insbesondere aber den Sekretär und Dollmatsch des französischen Konsuls für Serbien²⁷ der sich recht geschäftig zeigte.

Der königl[iche] Commissaire von Csernovich²⁸ wurde durch wiederholte Deputationen ersucht, das Standrecht einstweilen aufzuheben, was meines Dafürhaltens leicht thunlich gewesen wäre, weil Neusatz von den Kanonen Peterwardeins²⁹ viel mehr Respekt haben muß und hat, als vor den angedrohten Standrechte.

Da Herr von Csernovich sich zur Suspendirung des Standrechtes weder herbeilassen wollte oder konnte – wurde beschloßen die Vorversammlung zu

²³ Zágráb szabad királyi város Zágráb megyében. Ma: Zagreb (Horvátország).

²⁴ Orsova község az oláh-bánsági ezredben. Ma: Orşova (Románia).

²⁵ Matija Nenadović esperes, szerb államtanácsos.

²⁶ Lazar Zuban szerb államtanácsos.

²⁷ Matthieu Limperany (?) belgrádi francia konzul. A tolmács személye ismeretlen.

²⁸ Csernovits Péter temesi főispán, királyi biztos.

²⁹ Pétervárad szabad katonai község a pétervárad ezredben, egyben a szlavón-szerémségi főhadparancsnokság székhelye. Ma: Petrovaradin, Újvidék városrészeként (Szerbia).

Karlowitz abzuhalten. Umsonst war mein und mehrerer Karlowitzer bemühen diesen zu begegnen, umsonst waren die Vorstellungen daß es zu Karlowitz selbst an Lebensmitteln für die zusammenkommende Menschenmenge fehle, und auch an Quartiren gebreche.

Den 11-t u[nd] 12-te May I[aufende] J[ahr] wurden von jungen Leuten worunter auch Serbianer (d[as] i[st] türkische Unterthanen) oeffentlich auf den Platz zu Karlowitz und im Kaffeehause Reden abgehalten. Klagen über Bedrückungen, Aufforderungen zur Einigkeit zur Ruhe u[nd] Ordnung dann zur Herstellung der den Ilyriern verliehenen Privilegien waren größten Theil der Inhalt dieser Orationen, in welchen mitunter auch das Festhalten an Oesterreich erwähnt wurde.

Den 13-t May I[aufende] J[ahr] waren nebst den Deputirten noch circa 4000 Fremde Menschen zu Karlowitz. Was damals im Hofe der erzbischöflichen Wohnung verhandelt wurde, setze ich als aus den Zeitungen bekannt voraus, und glaube nur ergänzen zu müssen, daß die Erhebung des Erzbischofs zum Patriarchen deßwegen vorgeschlagen worden weil man vermuthet, die g[riechisch] n[icht] u[nierte] Wallachen würden einen eigenen Erzbischof verlangen und erhalten. Man wollte nämlich diesen anzuhoftenden Erzbischof dem Patriarchen unterordnen. Wie an denselben Tag der Herr Obrist von Suplikatz³⁰ zum Woiwoda gewählt wurde, fiengen die Serbianer aus ihren Pistolen zu feuern an, welchen Unfug sie durch mehrere Tage fortsetzen. Neue fanden auch am 14-te u[nd] 15-t May I[aufende] J[ahr] kirchliche Feierlichkeiten statt; und wiewohl an den letzten Tage tüber 10000 fremde Menschen zu Karlowitz waren; so fiel doch nicht der geringste Exzeß statt.

In einer damals abgehaltenen Versammlung haben die Deputirter beschloßen, eine zahlreiche Deputation mit den Herrn Erzbischof u[nd] mehreren Bischöfen nach Wien um daselbst ihre Bitten um Bewilligung des Patriarchen u[nd] Woiwoden dann noch einger mir nicht mehr bekannter Begehren abzusenden. Der Weg sollte über Agram genommen werden, weil man den geraden über Pesth für nicht ganz sicher glaubte. Weiters wurde beschloßen, daß circa 40 Deputirte zu Karlowitz zurückbleiben, dort im Interesse der Nation arbeiten, und die Rückkehr der erwähnten Hofdeputation abwarten sollen. Weil wie ich später erfuhr zu Semlin, Pancsova, Mitrowitz³¹ u[nd] vielleicht auch noch an andern

³⁰ Stevan Suljikać ezredes, az ogulini határőrezred parancsnoka. A karlócai gyűlésen szerb vajdává választják.

³¹ Mitrovica község a péterváradí ezredben, egyben az ezredtörzs székhelye. Ma: Sremska Mitrovica (Szerbia).

Orten Sicherheits Comite waren, mögen solche wohl zu gleicher Zeit gegründet worden seyn.

Der Menschenmenge u[nd] auch die Serbier entfernten sich nach u[nd] nach, von leztern blieben nur einige zurück, darunter auch die beyden Belgrader Beamten Wukailovich³² u[nd] Demeter Stanimirovich³³, die früher oester[reichische] Unterthanen waren. Es wurden nun täglich zu Karlowitz Sitzungen abgehalten wozu aus der Nähe und Ferne alle illyrischen Studenten und Literaten kamen, welche gewaltig viel Getöse machten. Es scheint jedoch der Herr Erzbischof diese Menschen in gehörigen Schrancken gehalten zu haben, denn ich bemerkte bei einer der öffentlichen Sitzungen, wie er befohlen hat, von einigen Propositionen des Comite gar keinen Gebrauch zu machen. Uibrigens mußte ich aeuserst behutsam seyn, denn ich bemerkte, daß man mir als römisch katholischen Glaubensgenossen kein Zutrauen schenke. Der H[err] Erzbischof wurde zum Uiberfluße krank, u[nd] als er sich kaum etwas erhohlt hatte, fuhr er von Karlowitz fort. Eine halbe Stunde vor seiner Abreise, begab ich mich zu ihm, um Rath einzuholen, was sofort geschehen solle, da ich von dem Comite oder Odbor Alles nur nichts Vernunftiges erwarten konnte, und mir die Anwesenheit so vieler junger u[nd] unberuffener junger Menschen bange machte. Mit der Weisung, man müsse Geduld haben wurde ich abgefertigt. Um das Maaß des Unheils voll zu machen, wurde der gewesene Oberlieut[enant] Georg v[on] Stratimirovich³⁴ aus Neusatz Praeses des Karlowitzer Comite, der nun offen anfieng gegen Ungarn durch mündliche u[nd] schriftliche Mittel durch offenbare Uibertreibungen jener gerechten Bestrafungen welche zu Betcse³⁵ und Kikinda³⁶ statt fanden, aufzureizen. Die Belgrader Presse war hiebei besonders thätig, für diejenigen die nicht lesen konnten, hatte man verschiedene Karikaturen besorgt.

Es war Anfangs Juny I[aufende] J[ahr] als eines Abends die Nachricht bey dem Comite, der an allen Orten seine Korespondenten haben mußte; und zu Karlowitz selbst Wägen u[nd] Pferde in Bereitschaft hielt, einlangte daß regulirtes Militär gegen die untern Gegenden anrücke: In derselben Nacht fuhren und ritten junge Leute fort, um Bewafnete herbeizurufen, und siehe da, schon den Morgen darauf, zogen mit Flinten, Sensen, Prügeln etc. bewafnete Bauern

³² Jelisej Vukajlović belgrádi városi tiszttviselő.

³³ Dimitrije Stanimirović belgrádi városi tiszttviselő.

³⁴ Đorđe Stratimirović kilépett cs. kir. hadnagy, kulpini földbirtokos. Május végétől a főodbor tényleges vezetője, alvajdaként a szerb felkelők fővezére.

³⁵ Óbecse község a tiszai kamarai kerületben. Ma: Stari Bečej (Szerbia).

³⁶ Nagyikinda község a kikindai kamarai kerületben. Ma: Veliki Kikinda (Szerbia).

aus den nächsten syrmischen Provinzialortschaften in Menge ein, dazu kamen nach und nach an denselben Tag u[nd] die folgenden Tage Gränzer des Peterwardeiner Regiments, Landwehristen aus Semlin u[nd] Pancsova und auch die Karlowitzer Landwehre größter Theils gezwungen und von allen Unheil bedroht, mußte auf Geheiß des Stratimirovich an diesen Landsturme Theil nehmen, der lediglich die Sicherheit der Nationalkassa u[nd] das Archivs dann um Karlowitz von einen Uiberfall bösgesinntes Individuen zu sichern, zum Zweke haben sollte. Diese bewafneten Menschen, unter welchen auch etwa 50 bis 60 Serbianoer, welche der schon erwähnte Sekretär des französischen Konsuls für Serbien eines Morgen nach Karlowitz brachte, (wenigstens war er bey dem Einzuge an der Spitze derselben) kampirten zuerst in Bischofshofe, bezogen aber da sich ihre Zahl auf mehrere tausend vermehrte, bald ein Lager abwärts von Karlowitz bey dem Dampfschiffandungs Platze.

Die erwähnten Studenten und sonstige junge Leute machten es sich zum Geschäfte die angekommene Provinzialisten und Gränzer aufzureizen, so wie ein Haufen ankam, waren auch schon einer oder mehrere derselben unter ihnen und predigten Haß u[nd] Feindschaft gegen die Ungarn, weil dieselben auf den letzten Reichstage die Nationalitaet u[nd] Sprache der Illyrier vernichtet hätten! Einigen Deputirten die ich gut kannte und in die ich Vertrauen setzte erinnerte ich, man solle das was man von den Ungarn verlange, in Wege der Vorstellungen und Bitten suchen und nicht den Landfrieden brechen. Zum Unglücke kam die Judenverfolgung in Preßburg³⁷, bey welcher die ungarischen Behörden nicht mit Energie eingegriffen haben sollen, woraus man gleich folgerte, daß man die Illyrier eben so hart mitnehmen lassen werde. Kurz, wie wohl ich alle Farben annahm, mein Rath fand keinen Eingang, ja ich hatte nur noch mehr Mißtrauen gegen mich rege gemacht, so daß man mich fleißig beobachten ließ. Da man die Paße und Kurire anhalten ließ, Briefe eröffneten, die Ankommenden u[nd] Abgegangenen aufhalten u[nd] visitiren ließ – so war es mir nicht mehr möglich dem vorgesetzten Landes General Commando schriftliche Anzeigen über die Vorgänge zu Karlowitz zu erstatten.

Das stille Karlowitz wurde so, weil der g[riechisch] n[icht] u[nierte] Erzbischof dort seinen Sitz u[nd] Wohnung hatte, durch Zufall der Tummelplatz des Unsinns. Das Trommeln, das Abfeuern der Flinten u[nd] Pistolen, das Lärmen, Schreien u[nd] Singen nahm selbst bey Nachtzeit kein Ende. Dagegen war die Autoritaet des dortigen Magistrats aufgelöst, weil derselbe von keiner Seite der Gewalt und den Drohungen der Revoltanten Widerstand leisten und

³⁷ Pozsony szabad királyi város Pozsony megyében. Ma: Bratislava (Szlovákia).

sich kaum vor persönlichen Insulten sichern konnte. *Um diese Zeit waren die aus Serbien vertriebenen Fürsten Milosch³⁸ u[nd] Michael Obrenovich³⁹ – ersterer zu Agram, letzterer zu Neusatz angekommen.* Milosch selbst war schon zu Ruma das nahe an der serbischen Gränze liegt angesagt. Nach Neusatz liefen die Serbier so daß man zu Karlowitz wenig mehr sah. Dieses mag veranlaßt haben, daß man zu Neusatz dem Fürsten Michael nöthigte, umzukehren. Es gieng das Gerede, daß der Fürst Milosch zum Woiwoda der Illyrier ausersehen war, allein er konnte, zu Agram festgehalten, nicht weiter kommen.

Ungefähr acht Tage vor Pfingsten wurde in der Nacht nach zehn Uhr Vergatterung geschlagen. Alles kam hiebei in Bewegung, und die Revoltanten maschirten aus ihren Lager circa 4 bis 5000 Mann stark auf den Platz zu Karlowitz, wo ihnen Georg von Stratimirovich, zu Pferde sitzend, bedeutet hat, eine so eben aus Peterwardein zurückgekehrte Deputation des Odbors hätte die Aeüßerung S[eine]r Exzellenz des Herrn Landeskommandirenden entgebracht, wienach er eine serbische Nation in oesterreichischen Staaten nicht kennen, und daß sich jeder dem Gesetze fügen müsse. Man habe nun Ursache auf der Huth zu seyn und Alles aufzubiethen um sich und die Stadt Karlowitz zu schützen.

Sofort wurden die an den Eingängen von Karlowitz aufgestellten Wachen verstärkt, der Ein und Austritt nur gegen förmliche Erlaubnißscheine des Odbors gestattet, halbwegs Verdächtige wurden als Spione verhaftet, bewaffnete Menschen hat man auf Wägen in das Provinziale und die Militairgränze abgesendet um dort noch mehr Leute zu pressen und Gelde dann auch Pferde zu requiriren.

Das Lager zu Karlowitz wurde in ein Kriegslager umgetauft, Stratimirovits war der Anführer, ausroulirte Gränzunteroffizire wurden zu Hauptleuten ernannt, es wurde ein KriegsCommissariat ein Verpflegsamt errichtet, die Bauern mußten fleißig exerzieren, kurz man that das Möglichste um sich zum Kriege und Widerstand zu rüsten.

Stratimirovits der sein Quartier mitten in der Stadt bey seinen getreuen Hülfeleister Emanuel von Zamfir⁴⁰ hatte, fuhr täglich öfters in das obbesagte Lager, und vielmal bemerkte ich an seiner Seite in Wagen, *den wiederholt erwähnten Sekretär des französischen Consuls für Serbien*, auch rückten Serbier täglich theils einzeln, theils in mehreren Köpfen wie Häufchen von Bauern und Peterwardeiner Gränzern ein.

³⁸ Miloš Obrenović volt szerb fejedelem.

³⁹ Mihajlo Obrenović, Miloš fia, volt szerb fejedelem, trónkövetelő.

⁴⁰ Emanuil Zamfir karlócai lakos, a szerb nemzeti mozgalom résztvevője.

Eines Tags zeigte mir der Uiberfuhrsarrendator an, daß man ihn seine nahe beim Lager gestandenen Uiberfuhrspletten genommen, damit mehrere 1000 Menschen in das benachtbarte Tschaikisten Ba[taill]on nach Kovil überschiffte hätte, auch hörte ich daß die Tschaikisten zu Tittel acht Kanonen mit Gewalt nahmen, und daß sie an der Römerschanze bey Jarreg unweit Neusatz eine Lager bezogen haben. Zu ihre Anführer wurde der kassirte Tschaikistenlieutenant Jovanovich ernannt. Zu gleicher Zeit vernahm ich, daß man am 14-te Juny nach Kikinda u[nd] Becse ziehen wolle um dort die gefangenen Glaubensgenossen zu befreien. Ich fand Gelegenheit von Leztern durch einer Vertrauten mündliche Kundè nach Peterwardein bringen zu lassen. Es wurden immer strengere Maaßregeln ergriffen um zu hindern, daß die Karlowitzer Unternehmungen nicht gleich verrathen werden, *alle Schiffe wurden angehalten und vihitirt auf diejenigen der nicht stehen bleiben wollten, scharf geschossen, ja zulezt bemächtigte man sich sogar des Dampfers „die Donau genannt“_und behielt solchen zum Gebrauche zurück.* Die Deputirten verhandelten und schrieben Vor u[nd] Nachmittags, sie ließen auch eine *Schnellpresse aus Belgrad_kommen, und stellten solche im Gymnasium auf. Aus Belgrad dürfte auch Pulver und Geld eingeschwärzt worden sev, Blei ließ man den Vernehmen nach zu Neusatz kaufen und Kugeln gießen. Sogar Zünder zu Percussionsgewehren verschaffte man sich aus Neusatz.* Das Zu und Abfahren der eigenen Nationalkourire nahm kein Ende.

So kam der 12-t Juny nähmlich der Pfingstsonntag heran, wo Kirchenparade abgehalten und bis Mittag exerzirt wurde. Nachmittags forderte Stratimirovich daß zu Karlowitz Stockhauen gesammelt u[nd] ihn zur Disposition gestellt werden sollten. Da Widerstand vergeblich gewesen wäre, und nur zu persönlichen Angriffen geführt hätte, wurden um wirklich zu Karlowitz 50 Stockhauen gesammelt, jedoch bis auf den folgenden Tag in der Polizeystube zurückbehalten, um so lange als möglich zu zögern, denn ich vernahm daß man die schöne von Karlowitz nach Peterwardein führende Kunststraße *abgraben, ja sogar die erst sehr fest gebaute Brücke in Karlowitz abtragen wolle.*

Wie gewöhnlich waren auch in der Nacht von den 12-te auf den 13-t Juny zahlreiche Wachen, insbesondere gegen Peterwardein aufgestellt und es hatte den Dienst daselbst die Karlowitzer Landwehre mit mehreren Bauern versehen. Diese Landwehr längst schon des Geschäftes satt, und nur aus Zwang solches versehend, zog sich den 13-te Juny Früh um fünf Uhr auf Anordnung ihres Hauptmanns Milutinovits, der den Rebellen nichts weniger abgeneigt war, zurück -und so konnte das aus Peterwardein um halb sieben Uhr anrückende Militair beynahe ungehindert, bis an die obern Häußer von

Karlowitz kommen, indem die bewaffneten Bauern und selbst die auf Sturmruf u[nd] Sturmläuten zu Hülfe gekommenen Individuen nach kurzen Widerstand und nach einigen Kanonenschüssen die Flucht ergriffen.

Der Anführer Stratimirovich selbst ritt der dem Militair entgegengesetzten Seite, dem Lager zu befehl jedoch wie selbst hörte, alle Fenster des Stadthauses zu besetzen. Das geschach auch. Von mir forderten die Bauern nun scharfe Patronen. Ich versicherte keine zu haben, und verließ das Stadthaus um derley Anforderungen los zu werden. Eben damals vernahm ich, daß die Rebellen zuerst gefeuert hätten, ich vernahm aus dem Munde eines der wüthensten Rebellen, des Athanas Karamath⁴¹ aus Semlin, daß ich diese Demonstration veranlaßt hätte, und gleich darauf vertraute mir ein Illyrier, wienach es darauf abgesehen sey das Militair zu umgehen. Lezteres konnte in der sehr occupirten Gegend um Karlowitz um so leichter geschehen, als sich die Bukowitzer⁴² Landwehre (aus einen zur Peterwardeiner Militair Communitaet gehörigen Dorfe) den Rebellen angeschlossen, und mit mehreren Bauern den Weg aufwärts des Gymnasiums gegen die Weingärten genommen hatte.

Dieser Umstand, der weitern daß ich die Herausgabe der Patronen verweigerte und weil ich woraus sah, daß man mir diese Demonstration zur Last legen und mich wenigsten ums Leben bringen werde, weil ich endlich richtig beurtheilte, daß sich das wenige Militair selbst nicht in die Stadt Karlowitz wagen, geschweige den die Stadt besetzen dürfte: veranlaßten mich den Kugeln der Soldaten die von dem Berge herabschoßen, entgegen zu gehen, und vielleicht das nackte Leben zu retten, und so meine Pflicht für den Staat den ich diene, möglichst zu erfüllen.

Es gelang mir wirklich unverlezt bis an von den Militair besetzten Berg zu kommen. Zum Glücke kannten mich einige Soldaten von Semlin her, und begleiteten mich zu ihren Commandanten den Herrn Hauptmann Fischer⁴³. Diesen eröffnete ich die beabsichtigte Umgehung, er ließ mich zum Herrn Obersten Kreuthner⁴⁴, der das Commando führte, begleiten, den ich gleichfalls aufmerksamen machte, daß es sich hier um die Umgehung des Militairs handle. Diese wäre, wiewohl mit den wenigen zu Gebothe gestandenen Kräften geeignete Dispositionen dagegen getroffen waren, dennach erfolgt, dem den Bukovitzer Landwehr aller Wege u[nd] Stege

⁴¹ Atanasije Karamat a főodbor tagja.

⁴² Bukovic község a péterváradí ezredben, Pétervárad része.

⁴³ Peter von Fischer főszázados a 39. (Dom Miguel) gyalogezredben.

⁴⁴ David Kräutner von Thatenburg ezredes, a 39. (Dom Miguel) gyalogezred parancsnoka.

kundig, drang in einen Thale bey Maria Schnee⁴⁵ vor, gerieth jedoch mit ihren eigenen Brüdern den Landwehristen aus Peterwardein u[nd] Mayerhöfen ins Gefecht, und wurde durch eine gerade zu rechter Zeit aus Peterwardein herbeigeeilte Compagnie des R[e]g[imen]ts D Este⁴⁶ zurück getrieben.

Was nun weiter zu Karlowitz vorgieng, weiß ich aus eigener Erfahrung nicht, denn ich durfte in diesen Ort, wo ich als Amtsvorsteher gar eine traurige Rolle spielte, und wo man sich außer dem Gesetz gestellt hatte, schon deßwegen nicht zurück, weil man mir die erwähnte Demonstration und deren Folgen (es sind 13 Häuser hiebei abgebrannt) zur Last legt, und ich es nicht verdient habe der Rache eines phantastischen Menschenhaufens Preis gegeben zu werden. Nur durch die Vermittlung des Herrn Grafen Albert Nugent⁴⁷ der am 13-te Juny I[aufende] J[ahr] Nachmittags zu Peterwardein eintraf, gelang es mir, daß ich meine Gattinn dann etwas Kleider Wäsche u[nd] Bettzeug aus Karlowitz bekam, alle meine sonstigen Fahrnisse die ich mir seit 25 Jahren meiner Dienstleistung in der Militair Gränze gewiß mühsam genug erworben habe, hält man mir in Karlowitz zurück. Erwähnter Herr Graf – sah die Unternehmungen des Karlowitzer Odbors für ein Unding ohne Kopf und Takt an, wie es auch nicht anders zu seyn scheint.

Es ist Jammerschade um die Gränzer u[nd] Provinzialisten, welche zum Theil unfreiwillig sich dieser improvisirten Kriegerschaar angeschlossen haben, und durch Geistliche, Handelsleute, Advocaten Studenten und eingebilte Gelehrte irregeleitet, ja durch Drohungen zur Theilnahme bewegen wurden. Diese Leute müssen nun ihre Wirtschaftsgeschäfte hintansetzen, und so droht Hungernoth die Folge dieser Umtriebe zu werden. Ich werde nicht irren wenn ich behaubte, daß an diesen Aufstand die Deutschen in Syrmien und in deutschbanater Regimente, wo sie vermischet mit der überwiegenden Anzahl Illyriër leben, durch Verhältnisse, nähmlich um ihr Hab u[nd] Gut zu retten, genöthigt, Antheil nehmen. Den Wallachen, deren es in Syrmien nur sehr wenige, desto mehr jedoch im deutsch u[nd] illyrischbanater Regimente giebt, kann das Treiben der Illyriër wenig oder gar nicht zusagen, denn es liegt nicht in der Natur des Wallachen Opfer zu bringen, sondern sich möglichst auf Kosten eines Dritten zu bereichern. Wollte Gott daß die Manifeste S[eine]r Majestaet von 10-t Juny I[aufende] J[ahr] die Aufständler in die Schranken des Gehorsams zurückführen möchten.

⁴⁵ Maria Schnee kegyhely Karlócától nyugatra, Havas Mária tiszteletére.

⁴⁶ A 32. (Estei Ferdinánd főherceg) gyalogezredről van szó.

⁴⁷ Albert Nugent gróf horvát báni biztos.

Indem der ehrerbiethigst Gefertigte sich erlaubt, das Vorstehende über den Aufstand der Illyrier in den untern Donaugegenden Einem hohen Kriegsministerium vorzutragen, glaubt er nur noch erwähnen zu dürfen: daß die Stellung der Behörden der Offiziere und Beamten welche das Mißgeschik trifft unter diesen Wirren und insbesondere am Heerde derselben dienen zu müssen, eine alle Höllenqualen umfassende sey. Man hat es mit einer rohen die verliehenen Freiheiten ganz aus falschen Gesichtspunkte beurtheilenden, und durch Vorschpieglungen verschiedener Art, in eine Gattung Wahnsinn versetzte Menschen zu thun.

Die sonst in ihren Dienste so verlässlichen Gränzer haben den Cordon gegen die Turkey zum Theil aufgehoben, sie haben sich an ihren Offiziere vergriffen ja einige derselben unter Arrest nach Karlowitz zum Odbor gebracht, sie haben serbianisches Gesindel herbeigeruffen und sich erfrecht an mehreren Orten aerarische Kanonen und Munition wegzunehmen. Der Herr Oberstlieutenant Molinari⁴⁸ wurde von 5 Serbiern zu Tittel⁴⁹ in seiner Wohnung förmlich ausgeraubt. Die zu Semlin stationirt gewesenen zwei Tschaikisten Compagnien habe eine ganze Tschaiken, ein Kanonenboot und sechs halbe Tschaiken mit circa 50 Stück Schiffskanonen und Munition statt nach Titel zum Staabe nach Karlowitz geführt und zur Disposition des Odbors gestellt. Dieser Odbor gieng so weit, wie ich am 22-te v[orige] M[onat] aus dem Munde zweier Hauptleute des Peterwardeiner Regiments vernahm, bewaffnete Männer in bedeutender Zahl in die Dörfer auszusenden, auf daß deren Bewohner schwören, nur den Odbor nicht aber den Regiments Commando Folge zu leisten, was auch an mehreren Orten gelang; was kann bey solchen Auflehnungen, bey der Auflösung aller Gehorsamsbande der Befehl der Behörden der Offiziere und Beamten beim besten Willen und aller Hingebung der offenbaren Gewalt gegenüber mehr wirken? *Uibrigens weiß der Militair Grenzoffizier besonders aber der Militaergränzbeamte bey der neuen Gestaltung der Dinge selbst nicht – ob und welche gesicherte Zukunft ihn für seine Aufopferungen u[nd] Plagen bevorstehe, und was er eigentlich zu gewärtigen habe, wodurch er, weil er auch nur ein Mensch ist, vollends muthlos gemacht werden muß.*

Es liegt daher in der Grundsätzen der in konstitutionellen Staaten besonders erforderlichen Gerechtigkeits und Menschenliebe, dieselben über ihr künftiges Schicksaal zu belehren, was wohl bey der bekannten Humanität des dermalig königlich ungarischen Ministeriums, dem sie untergeordnet wurden, bald in Aussicht gestellt seyn dürfte.

⁴⁸ Karl von Mollinary alezredes, a csajkás zászlóalj ideiglenes parancsnoka.

⁴⁹ Tittel község a csajkás zászlóalj területén, a zászlóalj-törzs székhelye. Ma: Tittel (Szerbia).

Ofen den 13-te July 1848

Wenzl Steiger

Hauptmann Auditor u[nd] Bürgermeister

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

KA Kriegsarchiv

Km Pr. R. Kriegsministerium. Präsidial-Reihe

MOL Magyar Országos Levéltár

ÖStA Österreichisches Staatsarchiv

Thim József II. THIM JÓZSEF: *A magyarországi 1848–49-iki szerb fölkelés története. II. kötet. Iratok: 1848 március–augusztus.* Bp., 1930.